DETERMINAREA CIRCUMSTANȚIALĂ. REPERE ISTORICE (2)

ANCUȚA COCIUBA
Liceul „Athanasie Marienescu”, Lipova (Arad)

Cuvinte-cheie: *gramatică, determinare circumstanțială, perspectivă istorică*

Apariția, în 1916, a *Cursului de lingvistică generală*, publicat de Charles Bally şi Albert-Sechehaye în colaborare cu Robert Riedlinger, care reproducea cursul de lingvistică generală susținut de Ferdinand de Saussure la Universitatea din Geneva, în perioada 1907, 1908/1909 şi 1910/1911, a constituit un moment de răscruce în istoria lingvistici. (Noi am avut la dispoziție traducerea Irinei Izverna Tarabac, realizată după ediția critică a lui Tullio de Mauro, Editura Polirom, Iaşi, 1998).

Limitându-ne aici doar la aspectele generale ale teoriei lui, vom releva dicotomiile fundamentale propuse de el, şi anume:

- limbă – vorbire (langue-parole),
- sincronie – diacronie,
- sintagmatic – paradigmatic,
- semnificat – semnificant,
- lingvistică internă – lingvistică externă.

În general, prima dicotomie, cea dintre limbă şi vorbire, este considerată piatra unghiulară a întregii teorii saussuriene. În virtutea acestei diferențieri, *limba* este considerată partea socială a *limbajului*, cuprinzând un tezaur intrinsec subiectelor vorbitoare, tezaur fixat prin practica vorbirii. Este un sistem virtual dat unui ansamblu de indivizi şi care se actualizează printr-un sistem de semne. Aşa stând lucrurile, nu poate crea limba şi nici nu o poate modifica. Având un

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

caracter sistematic, limba se poate studia în sine şi pentru sine, separat de vorbire.

Spre deosebire de lingvistica anterioară, preponderent istorică, F. de Saussure, pune accentul, în cadrul dicotomiei sincronie-diacronie, pe sincronie, căci, datorită statismului ei, limba poate fi sesizat cu mai multă exactitate în sistemul său. Teza saussuriană a dat un puternic şi decisiv impuls cercetărilor structuraliste şi funcţionaliste.

Într-o consecinţă directă cu cele două exigenţe, se produce şi diferenţierea dintre *sintagmatic şi paradigmatic* prin care se postulează caracterul *liniar* al semnificantului, aceasta semnificând faptul că nu se pot pronunţa deodată două entităţi ale limbii, ele urmându-se unele după altele în lanţul vorbirii, dând naştere unor combinaţii de elemente, propoziţii sau fraze, pe care Saussure le numeşte *sintagme*. Termenii care alcătuiesc sintagmele nu au o valoare gramaticală în sine, ci numai prin relaţiile stabilite cu termenul anterior sau posterior. Este vorba de *raporturi sintagmatice*. Ele au la bază asociaţii de termeni depozitaţi în memoria oricărui individ, considerate de lingvistul genevez drept *relaţii asociative*, care creează, în ultimă instanţă, grupuri stabile şi sistematice de *raporturi paradigmatice*. Se consideră că aceste dicotomii au facilitat, în bună măsură, apariţia şi dezvoltarea gramaticilor funcţionale şi generativ-transformaţionale.

Elev al lui Ferdinand de Saussure, Charles Bally s-a preocupat şi de probleme de sintaxă, mai ales în *Traité de stylistique française*, Heidelberg, 1919. El urmăreşte, de fapt, relaţia dintre stilistică şi sintaxă, în sensul că „un fapt de sintaxă fiind un procedeu pur formal, nu are pentru ce să nu poată exprima o formă de sentiment tot aşa de bine ca şi o formă de idee“. Ca atare, „nu există deosebire de principiu între sintaxă şi stilistică ori, mai exact, limita care le separă nu este trasată riguros“[37]. În schimb, el nu se preocupă de problemele „interne“ ale sintaxei, între care şi aspectele care ne interesează.

Un alt elev al lui Saussure, Charles Albert Séchehaye, s-a ocupat în mai multe lucrări de problemele generale ale sintaxei. Avem în vedere, în acest sens, *Programme et méthode de la linguistique théorique. Psychologie du langage*, Paris, Leipzig, Génève, 1908, *La méthode constructive en syntaxe* în „Revue des langues romanes“,

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

1919, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1925. Ideea de bază constă în „a reduce noțiunile de care ne servim în analiza frazelor la un număr foarte mic de fapte logice şi psihologice care sunt combinate şi dozate în chip diferit, dar rămân totdeauna aceleaşi. Analiza lui este una statică şi are în vedere fraza cu un singur termen (monomembră), fraza cu doi termeni (diremă) şi cele trei raporturi principale (coordonare şi subordonare logică, cele dintre complement, subiect şi predicat). De asemenea, are în vedere propozițiile simple cu logică implicită, urmărind aici subiectul verbului impersonal, complementul predicativ, termenul complex de predicat implicit etc. Are în vedere şi propozițiile subordonate, îndeosebi subordonatele predicative, făcând şi observații utile asupra conjuncțiilor”[38].

Tot elev al lui Saussure este şi Antoine Meillet, reprezentant important al concepției sociologice despre limbă. Pentru obiectul nostru de studiu este de reținut lucrarea *Remarques sur la théorie de la phrase* (1921), unde susține că fraza cu termen unic este ceva cu totul normal şi că de la ea a pornit limbajul. Este vorba de cuvinte-frază care pot exprima porunca, o întrebare, o apreciere etc., intonația având aici un mare rol. Se opreşte îndelung asupra frazei nominale care, în multe limbi, nu cuprinde niciun element verbal. În ce priveşte determinarea, ea recurge la complement, care poate fi substantiv, adjectiv sau adverb. Fraza a evoluat în ce priveşte exprimarea raporturilor dintre părțile ei. Elementul variabil care se constată în evoluția limbilor „nu se găseşte nici în structura anatomică a organelor şi în funcționarea acestora, nici în funcționarea psihică, care sunt condițiuni date şi constante, ci în «structura societății». Limbajul este un fapt cu totul social“[39].

Unul dintre lingviştii importanți ai acestei perioade a fost Jules Vendryes care, în lucrarea *Le langage. Introduction linguistique a l'histoire*, Paris, 1921, încearcă „să cuprindă într-un sistem […] rezultatele şcolii sociologice în lingvistică, fără a rămâne însă exclusiv la punctul acesta de vedere[40].

În viziunea lui, limba este un sistem, ale cărui elemente nu au o existență independentă, nu apar ca izolate. El consideră, pe de altă parte, că rostirea formei lingvistice este precedată de anumite procese psihologice în sufletul vorbitorului. Acestei unități psihice care

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

precedă actul vorbirii îi dă numele de *imagine verbală*. Forma sub care această imagine verbală se exprimă şi se percepe cu ajutorul sunetelor este tocmai fraza. Ea, ca imagine verbală, constituie elementul principal al limbajului, pentru că „prin fraze ne-am câştigat limbajul; prin fraze vorbim, prin fraze gândim“. Fraza are exact dimensiunea imaginii verbale şi se compune din aceleaşi elemente ca şi imaginea verbală, elemente pe care gramatica tradiţională le numeşte cuvinte. În orice frază deosebim, aşadar, morfeme şi semanteme. Semantemele sunt acele elemente lingvistice „care exprimă ideile reprezentaţiilor“, iar morfemele redau „relaţiile pe care le stabileşte spiritul între semanteme“. Morfemele sunt, de regulă, elemente fonetice, dar şi cuvinte de tipul afixelor (prefixe, sufixe) ori al propoziţiilor şi conjuncţiilor. Chiar şi ordinea cuvintelor sau repetarea lor au calitatea de morfem.

Din punct de vedere strict gramatical, fraza este verbală şi nominală, aceasta din urmă putând apărea cu copulă şi fără copulă. În ce priveşte analiza sintactică, el recomandă a nu se lua fraza în bloc. Este necesar să se fixeze tipurile de frază şi să se delimiteze în cadrul lor tipuri de grupe ilustrative pentru ordinea cuvintelor în interiorul lor.

Rezultă din toate acestea rolul dominant al frazei în vorbire, deci în comunicare. Referindu-se la limbajul vorbit, el arată că acesta „se mărgineşte să pună în valoare culmile gândirii; singure acestea se ridică şi domineză fraza […]“[41].

N. Drăganu se opreşte îndelung asupra principiilor şi tezelor lingvistului danez Otto Jespersen. Pentru sintaxă este importantă cartea *The Philosophy of Grammar*, dar cum spune N. Drăganu, „O rezumare a lor [a chestiunilor de sintaxă] este cu neputinţă în acest loc“ (p. 255). Ne vom mărgini şi noi la câteva date referitoare la propoziţie. Astfel, el consideră că există următoarele trei clase de propoziţii:

1. *Propoziţii nearticulate*: „Thanks!“ / „what?“/ „Off!“;

2. *Propoziţii semi-articulate*: „Thank you!“ / „What to do?“/ „Off with his head!“;

3. *Propoziţii articulate*: „I thank you“ / „what am I to do?“/ „You must strike off his head!“

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

Din propoziții pot fi omise părți întregi, deoarece ascultătorul înțelege din context despre ce este vorba. Unele omisiuni apar atât de des încât dau naştere la expresii idiomatice, care sunt, în sine, propoziții complete, înțelese de toată lumea.

Omisiunile acestea sunt de două feluri:

1. p r o s o p e z a (*prosiopesis*) şi
2. a p o s i o p e z a (*aposiopesis*).

În încheierea lucrării sale, Jespersen declară că „scopul său a fost ca, fără să neglijeze cercetările de detaliu în limbile cunoscute de el, să dea importanța cuvenită marilor principii care stau la temelia gramaticii tuturor limbilor şi astfel să contribuie la ştiința gramaticii bazată pe psihologie sănătoasă, pe logică sănătoasă şi pe faptele solide ale lingvisticei istorice“[42].

Dacă gramaticile tradițional, „clasice“, erau preocupate îndeosebi de părțile principale de propoziție, subiectul şi predicatul, şi de copulă, considerată singurul verb autentic, gramaticile şi teoriile mai noi au început să ia în considerare, aproape inevitabil, şi părțile „secundare“ de propoziție, „adjuncții”, cum sunt ele numite în anumite gramatici.

Din punct de vedere strict cronologic, se poate spune că prima „breşă“ semnificativă în teoria clasică a propoziției (şi, implicit, a părților ei componente) s-a produs prin gramatica şi teoria „constituenților imediați“, elaborată de Leonard Bloomfield, în lucrarea sa, devenită „clasică“, *Languge*, New York; Holt, Rinehart and Winston, 1933, şi dezvoltată de Rulan S. Wells, „Immediate constituents“, *Language*, 23 (1947), p. 81–117 şi de Zellig S. Harris, *Methods in structural Linguistics*. Chicago: University of Chicago Press, 1951 (ambele lucrări fiind retipărite sau incluse în volume collective)[43].

În esență, se renunță la conceperea propoziției ca o structură *liniară*, ca un şir de constituenți legați prin concatenare, şi se optează pentru o construcție alcătuită din straturi de *constituenți imediați.*

Cel care a aprofundat însă şi a dezvoltat teoria constituenților imediați prin reguli de rescriere, a fost Noam Chomsky, în diferite lucrări, dintre care cel mai des invocate sunt: *Syntactic Structures*. Haga: Mouton, 1957, şi *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge,

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

Mass.: M.I.T. Press, 1965. Regulile propuse de el sunt *reguli generative*, între care menționăm sistemele de rescriere concatenative care au produs așa-numitele „gramatici *de structură sintagmatică*“[44].

În lucrări tipărite în 1956 („The models for the description of a language“) și 1957 („Co-ocurence and transformation în linquistic structure“), Chomsky și, respective, Harris au vizat, pe lângă analiza structurii de suprafață a propozițiilor, și investigarea structurii de adâncime a acestora prin intermediul regulilor „transformaționale“. Metoda de cercetare a fost însă detaliată de C.F. Hockett, în cursul său intitulat *A Course in Modern Linguistics*, New York: Macmillan, 1958. S-a creat, pe baza acestei teorii, așa-numita gramatică transformațională[45].

Metoda generativ-transformațională a cunoscut și cunoaște încă diverse aplicații în lingvistica actuală. Ea are la bază concepția lui Noam Chomsky despre capacitatea genetică a omului de a produce enunțuri, această capacitate, un fel de cod genetic, funcționând instantaneu, fără o învățare prealabilă. În consens cu această concepție, el a readus în discuție ideile logistice din *Gramatica de la Port-Royal*.

Susținând disponibilitatea omului de a produce un număr infinit de enunțuri, Noam Chomsky a considerat că această operațiune comunicativă se produce pe baza unui număr restrâns de unități și reguli de generare. În acest caz, scopul lui este să explice acest mecanism, distanțându-se atât de procedeele tradiționale, cât și de cele provenind din behaviorism, care doar descriu limbi, au adică doar un caracter taxonomic. Aceste unități și reguli de generare își au sediul, sub forma unui model abstract, în *structura de adâncime* a fiecărei limbi și, când sunt puse *in actu* prin *regulile de transformare*, ele trec în *structura de suprafață*.

Generarea unui enunț presupune trei componente: *componenta sintactică, sintagmatică* sau *simbolică*, *componenta semantică* și *componenta fonologică*. În structura de adâncime, vorbitorul are depozitate regulile sintagmatice de bază (între care și cele *recursive*, adică cele care permit generarea unui număr infinit de enunțuri), conținutul categorial și lexical al unităților lingvistice, precum și *regulile de transpunere* prin care se actualizează funcțiile și relațiile

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

gramaticale. Această *componentă sintactică* este pusă *in actu* prin *regulile de transformare*, care vizează *componenta fonologică,* operație prin care se trece în structura de suprafață, adică în enunțul propriu-zis. *Componenta semantică* are rol dezambiguizator atunci când apare, în enunț, amalgamarea conținuturilor semantice ale morfemelor.

Facultatea înnăscută de a înțelege mecanismul de producere a enunțurilor, mai exact, a unui număr infinit de enunțuri, şi de a le percepe înțelesul este numită de Noam Chomsky *competență*, iar capacitatea de a actualiza acest mecanism prin formarea propriu-zisă de enunțuri este numită *performanță*. Aceste entități pot fi descrise printr-o *gramatică generativă*, pe care Chomsky o înțelege ca pe un ansamblu de reguli şi restricții abstracte ce generează enunțurile care, în ultimă instanță, pot fi analizate din perspectiva performanței.

Se consideră, în general, că generativismul a cunoscut patru etape de dezvoltare. Prima este inaugurată de cartea amintită deja a lui Noam Chomsky, *Syntactic Structures*. Căutând să descrie ansamblul de fraze şi modul în care se produc ele, Chomsky construieşte o gramatică generativă în două părți: 1) partea care cuprinde regulile de structurare a frazei sau a grupurilor de cuvinte şi 2) partea care cuprinde regulile de transformare. Prima este foarte apropiată de analiza distribuțională şi în constituenți imediați, aşa încât doar partea a doua prezintă originalitate. El distinge între *propoziții nucleare.* (kernal sentences), provenite din aplicarea unor reguli obligatorii de transformare la constituenții ultimi, şi *propoziții non-nucleare* (non-kernal sentences), care implică şi transformări opționale. Transformările sunt deci *obligatorii* şi *opționale* şi pot fi de expansiune, de suprimare, de permutare, de adițiune etc.

În această primă fază, semantică este puțin luată în considerare, dar în ultimele două etape ea va fi considerată esențială.

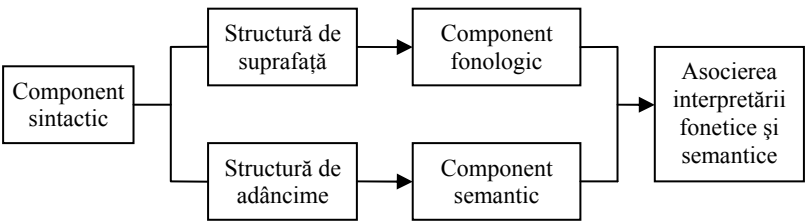
Etapa a doua are la bază cartea, devenită celebră, *Aspects of the Theory of Syntax*. În ea, Chomsky vrea să pună temeiul unei *gramatici sintactice*, care să reunească, într-o construcție coerentă, sintaxa, semantica şi fonologia. Ca noutate, apare distincția, amintită deja, între *structura de adâncime* (deep structure) şi *structura de*

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

suprafață (surface structure), combinată cu conceptul de *transformare*. Prin diferitele tipuri de reguli de transformare, structura de adâncime, care e, de fapt, interpretarea semantică a discursului, este convertită în structură de suprafață. Pornind, după cum am mai arătat, de la gramaticile raționale, Chomsky consideră că structura de adâncime trebuie să cuprindă obligatoriu *grupul subiectului* şi *grupul predicatului*, simbolizate în gramaticile generativiste prin GN = grup nominal şi GV = grup verbal. Deci o structură de adâncime trebuie să aibă o structură binară:

$$P = GN + GV.$$

Se ajunge, astfel, la următoarea schemă de funcționare a unui enunț:

După cum se poate constata, componenta sintactică este fundamentală, ea generând atât structura de adâncime, cât şi structura de suprafață. Acest component constituie sursa generativă a unei gramatici. El constă din *subcomponentul sintactic de bază* şi din *transformări*. Subcomponentul sintactic de bază conține *indicii semantici* relevanți şi este compus din reguli de structurare a frazei, din reguli de subcategorizare şi de lexicon.

În faza a treia, în urma criticilor destul de numeroase, Chomsky introduce un nivel suplimentar de reprezentare, anume *S-structură*, care rezultă din impactul semantic, din ordinea cuvintelor, din opțiunile cu valoare semantică, fiind deci un rezultat al transformărilor. Acest nivel nu aparține nici structurii de adâncime, nici celei de suprafață şi se realizează prin componentul semantic. Se consideră că această inovație a fost determinată de teoria aşa-numită a *gramaticii*

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

cazului, elaborată de Ch. Fillmore. El îi reproşa lui Chomsky că anumite informaţii semantice, precum rolurile de *agent* şi *pacient* nu sunt relevate de structura de bază.

După 1980, Chomsky a operat alte modificări, ajungând la o formalizare mai sofisticată, ce formează faza a patra a gramaticii generative. În esenţă, este vorba de elaborarea *teoriei generării şi a ligamentului*. Este abandonat conceptul de regulă sintagmatică şi se trece la cel de *modul*, considerându-se că structura internă a gramaticii este una modulară, formată din interacţiunea subsistemelor gramaticale. Sunt preluate din gramatica tradiţională noţiunile de *dependenţă* şi cea de *valenţă*. În final, lingvistul american ajunge, prin procese de formalizare, la noţiunea *guvernare* şi la *teoria X-bară*, ceea ce înseamnă că fiecare dintre părţile de vorbire *pline* (substantiv, adjectiv, verb, adverb) poate fi *capul* (*head*) unei construcţii endocentrice care, la rândul ei, poate deveni capul altei construcţii endocentrice etc.

Din teoria generativ-transformaţională a lui N. Chomsky s-a dezvoltat o altă direcţie de cercetare sub denumirea de „teoria cazurilor“. Elaborarea ei îi aparţine lui Ch. Fillmore şi a fost expusă în mai multe articole, dintre care cel mai important este cel care a şi dat numele noii teorii: *The Case for Case*, publicat în vol. *Universsals in Linguistic Theory*, editat de Emmon Bach şi Robert T. Harmes, New York, Holt Rirehart and Winson, 1968.

Ch. Fillmon şi-a propus aprofundarea naturii structurii de adâncime, cercetările în acest sens fiind orientare spre latura semantică a faptelor cercetate. Se poate spune deci că, prin specificul orientării sale, demersul teoretic al lui Ch. Fillmore se înscrie în direcţia studiilor post-chomskiene.

Direcţia funcţională este ilustrată, în domeniul care ne interesează, de lucrarea, devenită clasică, a lui Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*[46].

De toate aceste curente moderne ne vom ocupa, mai pe larg, cu un alt prilej.

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)

N O T E

37. *Ibid*., p. 168.
38. *Ibid*., p. 170–178 *passim*.
39. *Ibid*., p. 179–182 *passim*.
40. *Ibid*., p. 198–199.
41. *Ibid*., p. 199–209 *passim*.
42. *Ibid*., p. 258–259.
43. Cf. John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1995, p. 240.
44. John Lyons, *op. cit.*, p. 244–256. Nu am luat în considerație referirile la gramaticile categoriale (p. 256–261), datorită faptului că acestea privesc în cea mai mare măsură logica formală.
45. John Lyons, *op. cit.*, p. 278.
46. Noi am avut la dispoziție ediția a doua, din 1965: Lucien Tesniére, *Éléments de syntaxe structurale*. Préface de Jean Fourquet, Professeur à la Sorbonne. Deuxième édition revue et corrigée, Librairie Klincksieck, Paris, 1965.

ADVERBIAL MODIFIERS. HISTORICAL PERSPECTIVE (2)
(Abstract)

Key words: *grammar, adverbial modifiers, historical perspective*

The article represents a review of the manner in which one perceived the adverbial determination in diverse grammars along time. The starting point is Panini's grammar (the 6th century b.Chr.), then approaching the grammars in the Greek and Latin areas. A special attention is granted to the *Grammar of Port Royal* (1676), due to the influence it exercised on the following rationalist or logicist grammars, and in general upon "traditional" grammars. A comprehensive section is dedicated to German linguists such as Franz Bopp, Jakob Grimm, Friederich Diez, Hermann Paul, W. Wundt, Karl Vossler and, more recently, Leo Spitzer and Karl Buhler. The French linguistic school is present grace to the theses of F. de Saussure and Antoine Meillet, whereas the Danish school is represented by the ideas of Otto Jespersen. The historic preview ends with the generative theories of Noam Chomsky.

BDD-A28372 © 2016 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:09:16 UTC)